

3.2. Формування концепції недержавного пенсійного забезпечення в Україні

3.2.1. Реформування пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням світового досвіду

Досвід розвинутих країн, показує, що достойна пенсія і кардинальне зменшення пенсійного навантаження на державні фінанси можливі лише через глибоку пенсійну реформу шляхом створення трьохрівневої збалансованої пенсійної системи.

Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликана низкою об'єктивних факторів: економічних, демографічних, соціально-політичних. Сьогодні ця проблема особливо актуальна в багатьох країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що обумовлено старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації.

У ХХ столітті пенсійні системи почали стрімко розвиватися і, проходячи через кризи, ставати більш орієнтованими на конкретну людину-пенсіонера. Спочатку формування ресурсів на пенсію здійснювалося за допомогою одного з двох підходів: внесення коштів працюючими в єдиний національний пенсійний фонд (кошти спрямовуються на поточні пенсії) або створення накопичувального резервного фонду. 180 країн, що є членами Міжнародної Організації Праці, обрав перший метод фінансування пенсійних систем як найбільш привабливий для економіки. З помітним старінням населення країн Заходу виникло питання про реформування пенсійних систем, оскільки фінансове навантаження на працюючих ставала надто високою. Держави більше не могли справлятися зі зростаючою потребою в гідному фінансуванні пенсіонерів, тому виникла необхідність у пошуку додаткових методів накопичення пенсійних коштів.

Таким чином, починаючи з 80-х років ХХ століття, почали з'являтися трирівневі пенсійні системи, які з часом значно спростили процес формування коштів на пенсію. Історія приватних пенсійних фондів Великобританії налічує майже триста років. За твердженням багатьох економістів, якби не було приватних пенсійних фондів, швидкий розвиток капіталізму в цій країні було б неможливо: вступники через них кошти вкладаються на довгий термін, їх не вилучають з обігу, а тому ці кошти можна інвестувати знову і знову.

Великобританія - одна з країн, на яку майже не вплинула криза пенсійних систем в Європі. Причиною цього можна вважати введення британським урядом в числі перших системи особистого пенсійного забезпечення та поступове скорочення державних пенсій. Пенсійна система в Великобританії, як і в багатьох інших розвинених країнах, трирівнева, і розділяється на базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії. Нововведенням уряду Великобританії можна вважати нову схему особистого пенсійного забезпечення, так звані пайові пенсії. Головний принцип цієї схеми - дати службовцям можливість одержувати максимально можливу пенсію при відносно невисоких внесках, що може бути актуально і для України.

Сьогодні переважну частину ринку капіталів в Англії складають інституційні інвестори, в т.ч. пенсійні фонди. Частка останніх становить понад 30%, а разом з аналогічними інститутами - 50-60% ринку капіталів. Велика частина інвестується за кордоном. Держава зацікавлена в цьому, оскільки доходи-дивіденди надходять у країну. Схеми пенсійних фондів використовують більше третини громадян країни. Нагадаємо, що мова йде про добровільні пенсійні накопичення. Подальший розвиток пенсійної системи Великобританії тут бачать в поширенні схем додаткового пенсійного забезпечення на працівників з більш низьким рівнем заробітку. Передбачається, що нові форми добровільних

пенсійних накопичень - "пенсії акціонерів" повинні охопити 50% працівників, які не беруть участь у пенсійних схемах підприємств.

Незважаючи на існуючі значні розбіжності, вся система надання захисту старості в Німеччині характеризується як «система трьох рівнів». Модель пенсійної системи, яка склалася в Німеччині, характерна і для Австрії, Італії, Франції і більшості країн Західної Європи. В цілому система захисту старості в Німеччині характеризується співіснуванням ряду різних окремих систем. В даний час ці окремі системи значно відрізняються один від одного, наприклад, по колу застрахованих осіб, за принципами фінансування і надання послуг і допомоги, по організаційним структурам, а також за рівнем захисту, до якої прагнуть ці структури.

Модель пенсійної системи в США ґрунтується переважно на особистому пенсійному страхуванні населення. Зростання пенсійних активів у США в 80-90-ті роки відбувався винятково швидкими темпами. Всього за 16 років (1980-1996) їх обсяг збільшився в 6 разів навіть з урахуванням інфляції. Темпи зростання пенсійних активів в 4 рази перевищують темпи зростання ВВП США. Це зростання відбувається, перш за все, за рахунок розширення накопичувальних пенсійних систем. У пенсійному забезпеченні американців, починаючи з 80-х років, центр ваги зміщується від державної розподільної системи до накопичувальних схем, реалізованим в основному в приватному секторі, оскільки вони розвиваються випереджаючими темпами .

Модель, яка функціонує в Японії, характерна також для Австралії і країн Північної Європи. У ній домінує державне соціальне забезпечення, фінансується з бюджету. Інші інститути соціального захисту хоча і досить розвинені, проте виконують функції додаткових систем. Остання пенсійна реформа була проведена в Японії в 1985 році. Вона торкнулася тільки осіб, які народилися після 2 квітня 1926 року. Її головним підсумком стало введення базових пенсій. Зараз пенсійна система Японії

має два основних рівня. Перший рівень становлять базові пенсії, другий - державні і професійні.

Найбільш успішним, на думку експертів, є реформування пенсійної системи в Мексиці. Проте, варто враховувати, що воно проходило на тлі загального економічного поживлення і поліпшення демографічної ситуації. У Мексиці пенсійні резерви повністю (на 100%) акумулюються та інвестуються у відповідності з накопичувальним принципом. Індивідуальні рахунки ведуться приватними управляючими компаніями. У відношенні дозволених об'єктів інвестування мексиканське законодавство може бути охарактеризоване як досить консервативне. Дозволені є тільки такі активи як: національні державні та корпоративні облігації, а також іноземна валюта (євро, долар США, ієна). Мексиканці мають право вибору керуючої компанії, однак головне суттєва відмінність мексиканської системи полягає в тому, що в Мексиці за тих громадян, які не захотіли вибрати керуючу компанію самостійно, це робить держава. І при цьому кошти передаються під управління все тим же приватним керуючим компаніям, а не яким-небудь державним структурам. Далі, якщо цей громадянин вирішить перевести свої кошти в якусь іншу керуючу компанію, то він може без усяких труднощів і перешкод з боку влади ініціювати подібний переказ коштів.

Польська пенсійна реформа теж має свої особливості. Спостерігаються істотні зміни у формулі обчислення пенсії для солідарної системи. Пенсійні виплати з солідарної системи тепер встановлюються на основі залишків коштів на умовному рахунку, який складається з внесків до солідарної системи, які переводяться за кожного учасника. При виході на пенсію залишок на умовному рахунку перетворюється на довічну виплату шляхом ділення залишку коштів на середній показник очікуваної тривалості життя для чоловіків і жінок у відповідному віці. Так було задумано в першу чергу для того, щоб безпосередньо пов'язати між собою пенсійні внески та виплати.

Впроваджується загальнообов'язкова накопичувальна система. Від учасників вимагається внесків 7,3% їх заробітку в приватний пенсійний фонд, який вони самостійно обирають. Ці внески потім інвестуються, а накопичений залишок коштів на рахунку перетворюється при виході на пенсію в довічну ренту (щомісячні виплати). На відміну від солідарної системи ці рахунки реальні. Для осіб, які хочуть зберегти додаткові кошти при виході на пенсію, впроваджується добровільна накопичувальна система. У більшості країн зростання пенсійних виплат, старіння населення зумовили перегляд існуючої солідарної системи підтримки літнього населення і визначення основних напрямів реформування системи державного пенсійного забезпечення .

Таблиця 1

Пенсійні виплати по країнам [7]

Країна	Державна Пенсія	Приватна Пенсія	Сумарні
Австралія	25%	33%	58%
Данія	28%	34%	62%
Нідерланди	35%	35%	70%
Швеція	35%	10%	45%
Швейцарія	30%	30%	60%
Великобританія	17%	17%	34%

У багатьох країнах стали розглядати систему приватного пенсійного забезпечення як форму, яка інтегрована в систему пенсійного страхування. Наприклад, Великобританія прийняла дворівневу систему пенсійних виплат. Перший рівень забезпечує рівний для всіх мінімальний дохід, який розподіляється між усіма пенсіонерами, в той час, як інший рівень являє собою пенсійне забезпечення, прямо пов'язане із заробітками. Приватні роботодавці можуть вибирати, чи брати участь у другому рівні державного соціального захисту, і залучати своїх

працівників до окремої пенсійної програмі, яка повинна забезпечити еквівалентний рівень доходів майбутніх пенсіонерів в старості. За оцінками, учасниками приватних пенсійних програм у Великобританії є близько 50% робочої сили, а сама програма зменшила державні соціальні зобов'язання Великобританії більш ніж на 30%. Сумарні виплати пенсіонерам коливаються від 34% (Великобританія) до 79% (Нідерланди) доходу працівника перед виходом на пенсію [7].

Необхідність впровадження недержавних систем пенсійного забезпечення прийнята сьогодні більшістю розвинених країн і сприймається на всіх рівнях управління представниками різних верств населення. Використання недержавних джерел фінансування пенсій в розвинених країнах перевірено часом і стимулюється державою, оскільки:

- скорочує число людей, що залежать від підтримки держави;
- створює умови для того, щоб держава зосередилась на пенсійне забезпечення найменш захищених верств населення;
- ліквідує необхідність надмірно збільшувати державні соціальні програми.

Становлення в Україні економіки ринкового типу супроводжувалося негативними наслідками у соціальній сфері, що призвело до наростання кризових явищ у системі пенсійного забезпечення громадян. Це зумовило необхідність пошуку нових підходів до створення концепції пенсійного забезпечення, яка б враховувала соціально-економічний стан та демографічну ситуацію в нашій країні. З цією ціллю було розпочата пенсійна реформа, якою передбачено добровільне пенсійне забезпечення шляхом укладання пенсійних контрактів з недержавними пенсійними фондами.

Пенсійна система в Україні реформується шляхом переходу від державного пенсійного забезпечення до пенсійного страхування.

Пенсійне страхування є складовою частиною цілісної системи соціального страхування, яка вводиться в Україні (страхування внаслідок безробіття, страхування внаслідок тимчасової непрацездатності й витрат, пов'язаних з народженням і похованням; страхування внаслідок нещасних випадків на виробництві й професійного захворювання; пенсійне страхування).

Рис.1. Рівні пенсійної системи України згідно пенсійної реформи

Концепція системи пенсійного забезпечення в Україні визначена Законами України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" № 1058-IV від 09.07.2003г. і " Про недержавне пенсійне забезпечення" №1057-IV , яка базується на трьох незалежних рівнях, два з яких - обов'язкові, а один - добровільний.

Сутність змішаної системи полягає в тому, що вона дозволить зробити пенсійну систему країни фінансово збалансованою та стійкою. В такій системі ризики, пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, будуть розподілені між трьома її рівнями, що дозволить захистити майбутніх пенсіонерів від зниження загального рівня доходів.

Пенсійна реформа, що почалася в січні 2004 року в Україні, передбачає заміну старої солідарної системи пенсійного забезпечення на сучасну трирівневу пенсійну систему.

Перший рівень – це солідарна система, у якій усі кошти, які перелічуються підприємствами й застрахованими особами в Пенсійний фонд України, відразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам. За рахунок її коштів виплачуються пенсії за віком, за інвалідністю, по втраті годувальника та допомоги на поховання пенсіонерів.

Солідарна система державного пенсійного страхування (система поточних виплат) є обов'язковою й передбачає призначення пенсій залежно від страхового стажу й розміру заробітної плати, з якої сплачені страхові внески в Пенсійний фонд України, врахованих у базі даних персоніфікованого обліку.

Для осіб, що не підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню, надається право добровільної участі в пенсійному страхуванні (наприклад, особи без громадянства, іноземні громадяни) шляхом укладання з Пенсійним фондом договорів про добровільну участь в обов'язковому пенсійному страхуванні.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

На другому рівні передбачається створення системи накопичувальних пенсійних рахунків, що враховуються в базі даних персоніфікованого обліку Пенсійного фонду по кожній застрахованій особі, сума страхових внесків яких буде акумульована в загальнообов'язковому Накопичувальному пенсійному фонді, створеному Пенсійним фондом України. Внески є обов'язковими й здійснюються тільки у свою користь. На цьому рівні передбачені виплати всіх накопичених засобів і їх спадкування.

Ставки страхових внесків запропоновано встановити в розмірі 2% з наступним щорічним підвищенням на 1% - до 7%. Частина обов'язкових

пенсійних відрахувань (до 7% від заробітної плати працівника) буде спрямована в Накопичувальний фонд на персональні рахунки громадян.

Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід буде збільшувати розмір майбутніх пенсійних виплат. Однак обов'язкові внески в Накопичувальний фонд будуть здійснювати особи, яким ще не здійсниться 35 років.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення (добровільна накопичувальна).

У цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці. Внески здійснюються добровільно у свою користь, на користь родичів або працівників. У вигляді пенсії будуть виплачуватися всі накопичені кошти й передбачене їхнє спадкування.

Солідарна пенсійна система, модернізована після ряду організаційно-правових і технічних заходів, буде продовжувати виконання покладеної на неї державою функції соціального захисту громадян з більшою ефективністю. Реалізація ж накопичувального принципу може здійснюватися через впровадження додатково до солідарної - обов'язкової й добровільної (недержавної) - пенсійних систем. І якщо солідарна система здатна забезпечити середній розмір пенсійних виплат на рівні 30-35% від середньої зарплати, то впровадження накопичувального компонента має на меті збільшення розміру виплат приблизно вдвічі - до 60-70%.

Третій рівень – система добровільного недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Добровільний рівень заснований не на системі, де всі застраховані платять пенсійні внески для існуючих зараз пенсіонерів, а на накопичувальному принципі, при якому всі пенсійні внески будуть

перелічуються безпосередньо на індивідуальні пенсійні рахунки учасників.

Рис.2. Концепція формування і виплат недержавних пенсій

Відповідно до чинного законодавства недержавне пенсійне забезпечення (третій рівень) здійснюється :

- недержавними пенсійними фондами шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для нагромадження

пенсійних заощаджень у межах суми, певної для відшкодування внесків Фондом гарантування внесків фізичних осіб.

Недержавний пенсійний фонд – це фінансова установа нового типу, діяльність якого базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців і їх об'єднань у формуванні пенсійних нагромаджень. Фонд залучає пенсійні внески фізичних і юридичних осіб, інвестує кошти з метою їх захисту від інфляції й збільшення, а пізніше здійснює пенсійні виплати за рахунок накопичених пенсійних активів.

Недержавний пенсійний фонд визначається Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення" як неприбуткова організація, ціль створення якої:

- Нагромадження коштів учасників фонду для подальшого інвестування з метою одержання доходу на користь учасників цих фондів.
- Здійснення виплат за рахунок пенсійних активів відповідно до договорів про виплату пенсій учасників фонду, які одержали право на пенсійну виплату.

Недержавні пенсійні фонди бувають трьох видів: корпоративні, професійні й відкриті.

- корпоративний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або кілька юридичних осіб-роботодавців і до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками цього фонду можуть бути винятково фізичні особи, що знаходяться у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками й роботодавцями-платниками цього фонду;
- професійний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні союзи (об'єднання професійних союзів), або фізичні особи,

зв'язані по роду їх професійної діяльності. Учасниками такого фонду можуть бути винятково фізичні особи, зв'язані по роду їх професійної діяльності;

- відкритий фонд створюється одним або декількома юридичними особами і є доступним для будь-яких юридичних і фізичних осіб як вкладників фонду.

Враховуючи, що діюча модель пенсійного забезпечення розглядає пенсійний фонд як юридичну особу, яка не має ні власного апарата, ні функцій, велике значення в їхній діяльності має інфраструктура, яка призначена забезпечувати роботу недержавних пенсійних фондів (рис.3).

Суб'єкт	Функції
Рада НПФ (є єдиним органом управління НПФ у кількості не менш 5 чоловік)	Укладання договорів з адміністратором, компанією з управління активами, зберігачем і аудитором; заслуховування звітів про діяльність цих суб'єктів; затвердження інформації про фінансовий стан фонду; контроль цільового використання пенсійних активів.
Адміністратор недержавного пенсійного фонду	Залучення вкладників, укладання пенсійних контрактів, ведення індивідуальних пенсійних рахунків, облік пенсійних внесків, розрахунки пенсійних виплат, здійснення пенсійних виплат.
Компанія з управління активами (КУА)	Аналіз ринку фінансових інструментів, розміщення активів згідно з інвестиційною декларацією НПФ, забезпечення прибутковості вкладень пенсійного капіталу.
Банк-зберігач	Зарахування пенсійних внесків, виконання розпоряджень адміністратора й КУА, ведення обліку цінних паперів, контроль діяльності КУА й адміністратора.
Незалежний аудитор	Аудиторська перевірка діяльності пенсійного фонду, адміністратора, КУА, банку-зберігача проводиться не рідше раз на рік за рахунок коштів суб'єкта, що перевіряється.

Рис.3. Функції суб'єктів, що обслуговують недержавний пенсійний фонд

До неї належать адміністратори, компанії по управлінню активами, банки-зберігачі, з яким укладає договори єдиний орган управління НПФ - Рада недержавного пенсійного фонду.

Рада недержавного пенсійного фонду здійснює контроль над поточною діяльністю пенсійного фонду, звітує про діяльність пенсійного фонду перед зборами засновників фонду й розв'язує основні питання його роботи.

Рада фонду зобов'язана проводити щорічний аналіз ефективності інвестиційної діяльності й визначати доцільність внесення змін в інвестиційну декларацію з урахуванням пропозицій, представлених особами, що здійснюють управління активами такого пенсійного фонду.

Сьогодні в багатьох країнах НПФ є провідними інституційними інвесторами, що здійснюють інвестиції не тільки в національну економіку, а й на міжнародних фінансових ринках.

Для фізичних осіб мотивацією участі в НПФ України є отримання додаткових гарантій матеріального забезпечення після виходу на пенсію. Працівник, самостійно робить внески в НПФ, або на користь якої роботодавець відраховує внески, отримує додаткові до державної пенсії виплати у вигляді довічної пенсії, пенсії на визначений строк або одноразової виплати, що забезпечує гідний рівень життя майбутнім пенсіонерам. Отримання відповідної податкової пільги. Внески, що сплачуються фізичною особою в НПФ, звільняються від обкладення податком з доходів фізичних осіб у розмірах, визначених Законом.

Участь у недержавній пенсійній програмі сприяє зростанню і зміцненню іміджу роботодавця. Створюючи для працівників додатковий соціальний захист через установу НПФ, підприємство піклується про своїх працівників не тільки сьогодні, але й на перспективу. Для керівника підприємства створюється механізм проведення більш гнучкої кадрової політики. Сплачуючи внески в НПФ, роботодавець може застосувати прогресивну шкалу відрахувань відносно суми заробітної плати залежно

від віку працівників та їх стажу роботи на цьому підприємстві із встановленням однакового відсотка відрахувань пенсійних внесків для кожної визначеної групи працівників. З'являється реальна можливість поліпшення матеріального добробуту працівників без додаткових відрахувань до соціальних фондів. Роботодавець отримує додаткові пільги щодо оподаткування прибутку. Суми внесків до пенсійного фонду, які будуть відраховуватися роботодавцями на користь своїх працівників, будуть включатися до валових витрат підприємства.

У цілому понад 200 підприємства й установ України виступили засновниками й майже 2300 – вкладниками недержавних пенсійних фондів. Загальна їхня кількість за останній рік збільшилася на 542 осіб, або 31%. Серед них підприємства реального сектору економіки становлять близько 60 %.

Серед великих підприємств, які виступили засновниками й учасниками НПФ, є ВАТ „Укртелеком”, ВАТ „Стирол”, Державне підприємство „Укрпошта”, ВАТ „Запорізький завод високовольтної апаратури”.

Серед банків – Національний банк України, Укрексімбанк.

Серед об'єднань – Українська автомобільна корпорація.

Серед профспілок – профспілка працівників енергетики й електротехнічної промисловості, гірничо-металургійний, професійний союз працівників хімічних і нафтохімічних областей промисловості України.

Після прийняття Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 9 липня 2003 року послуги в сфері недержавного пенсійного забезпечення надаються пенсійними фондами, створеними відповідно до норм цього закону, і пенсійними фондами, які створені на початку 90-х років, і зараз знаходяться на стадії реорганізації.

Чинним законодавством України заборонене проголошення процедури банкрутства щодо недержавного пенсійного фонду. Існує

окрема процедура перекладу пенсійних коштів з одної пенсійної установи в іншу, щоб уникнути втрати пенсійних коштів кожного учасника НПФ.

Недержавні пенсійні фонди - це економічно збалансований механізм, який, враховуючи інтереси роботодавця, дозволяє забезпечити працівників підприємства гідними пенсіями. Чинним Законодавством України створені такі умови, при яких участь у недержавному пенсійному фонді вигідно не тільки працівнику, але і роботодавцю, власнику підприємства. Поряд з тим, що добровільне пенсійне забезпечення має яскраво виражене соціальне призначення, з'являється можливість вирішити кілька важливих проблем за рахунок використання одних і тих же фінансових коштів. Одночасно з вирішенням соціальних питань та зміцненням кадрової політики підприємств, створення недержавних пенсійних фондів дозволить акумулювати значні пенсійні активи з періодом інвестиційної діяльності в 30-40 років, що видається особливо актуальним в умовах посилення ролі вітчизняного інвестора.

Результати аналізу заходів, які були здійснені з реформування пенсійної системи, свідчать про процеси подальшого проведення пенсійної реформи з урахуванням накопиченого досвіду та соціально-економічного становища в країні. При цьому, подальше реформування пенсійної системи повинно здійснюватися, зокрема, шляхом забезпечення середньо - та довгострокової стабільності пенсійної системи з поступовим переходом до посилення ролі накопичувальних складових частин пенсійної системи як фактору диверсифікації джерел доходів.

Система недержавного пенсійного забезпечення України в останні роки розвивається досить динамічно і має потенціал для подальшого розвитку пенсійного забезпечення.

Станом на 31.12.12 в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 94 недержавних пенсійних фондів та 37 адміністраторів НПФ.

Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені в

таблиці 2. Як видно з таблиці, значення переважної більшості основних показників НПФ демонстрували позитивну динаміку, але одночасно у зв'язку з розірванням частини пенсійних контрактів учасниками НПФ в 2012 році відбулося істотне зменшення їх кількості та кількості укладених пенсійних контрактів на 1,7% і на 18,1% відповідно.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних Фондів України в 2010-2012 р.р.[4]

Недержавні пенсійні фонди	2010	2011	2012	Темпи приросту, %	
				2011/2010	2012/2011
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.)	69,7	75,0	61,4	7,6	-18,1
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	569,2	594,6	584,8	4,5	-1,7
Загальні активи НПФ(млн. грн.)	1144,3	1386,9	1660,1	21,2	19,7
Пенсійні внески (млн. грн.)	925,4	1102,0	1313,7	19,1	19,2
Пенсійні виплати (млн. грн.)	158,2	208,9	251,9	32,0	20,6
Кількість осіб, що отримали/ отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	47,8	63,1	66,2	32,0	4,9
Сума інвестиційного доходу (млн. грн.)	433,0	559,9	620,3	29,3	10,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	64,6	86,6	106,6	34,1	23,1

Станом на 31.12.12 адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61 403 пенсійних контрактів з 48 924 вкладниками, з яких 2 396 вкладники (або 4,9% від загальної кількості вкладників) - юридичні особи, на яких припадає 1 254,9 млн. грн. пенсійних внесків (95,5% від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), і 46 528 вкладників (або 95,1% від загальної кількості вкладників) - фізичні особи.

За 2012 рік кількість учасників НПФ, відповідно до укладених

контрактів, зменшилася на 9,9 тис. осіб (або на 1,7%) і за станом на 31.12.12 склала 584 788 людини (на кінець 2011 року - 594 638 людина)

Станом на 31.12.12 серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 64,8% і від 50 до 60 років, а саме 23,6%. Станом на 31.12.12 частка вікової групи учасників НПФ старше 60 років становила 6,8%, вікової групи до 25 років - 4,9%. Серед учасників НПФ у розрізі всіх віків більшість становлять чоловіки.

Протягом 2012 зріс обсяг сплачених пенсійних внесків. Так, на 31.12.12 загальна сума пенсійних внесків становить 1 313,7 млн.грн. пенсійних внесків, що на 19,2% більше, ніж на кінець 2011 року (або на 211,7 млн. грн.).

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31.12.12 склали 251,9 млн. грн., збільшившись за 2012 рік на 20,6%.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.12 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 66 166 учасникам, тобто 11,3% учасників від їхньої загальної кількості отримали пенсійні виплати.

При цьому в порівнянні з кінцем 2011 року кількість контрактів з юридичними особами зменшилась на 19,4%, а з фізичними особами зменшилося на 7,9% .

Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 31.12.12 становить 1 660,1 млн. грн. Всього за 2012 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 19,7% (або на 273,2 млн. грн.) у порівнянні з 2011 роком. [4].

Оскільки НПФ мають справу з грошима, які надаються їм у довгострокове користування, то робота з такими активами припускає довгостроковий період накопичення коштів, консервативну політику інвестування активів, необхідність захисту прав та інтересів учасників фонду (майбутніх пенсіонерів) та забезпечення надійності вкладень у НПФ. Без цього дискредитується власне ідея недержавного пенсійного

забезпечення.

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Інвестування коштів недержавних пенсійних фондів відбувається в процесі управління портфелем пенсійних активів, що передбачає дотримання низки вимог і певних процедур. Серед них: формулювання інвестиційних цілей формування інвестиційної політики; обрання портфельної стратегії, вибір інвестиційних інструментів і вимір і оцінка ефективності (прибутковості) інвестування.

При визначенні інвестиційних цілей недержавного пенсійного фонду надзвичайно актуальним є дотримання двох умов. Перше - майбутніх надходжень і приросту пенсійних активів повинно бути достатньо для забезпечення поточних фінансових зобов'язань фонду перед своїми учасниками. Тобто на будь-який момент керуючий активами повинен прогнозувати фінансові потоки таким чином, щоб у учасника фонду не було проблеми з отриманням пенсійної виплати.

Визначення фінансових інструментів для інвестування пенсійних коштів здійснюється компанією з управління активами відповідно до обраної портфельної стратегії з урахуванням існуючих кількісних обмежень, встановлених по окремим інструментам.

Значне зниження інвестиційної привабливості України з боку іноземних інвесторів і нездатність внутрішніх інвесторів підтримати український фондовий ринок стали причиною значного зниження його капіталізації та ліквідності на тлі відсутності покупців. Зменшення в період фінансово-економічної кризи обсягів виробництва основних видів промислової продукції та послуг значно погіршили умови інвестиційної діяльності, у тому числі недержавних пенсійних фондів, що негативно вплинуло на рівень дохідності пенсійних активів. Сьогодні актуальною проблемою для недержавних пенсійних фондів є забезпечення

прибутковості пенсійних активів вище рівня інфляції.

Суттєвим фактором, що впливає на розмір інвестиційного доходу НПФ є також те, що розмір залучених пенсійних внесків є незначним для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у доходні фінансові інструменти на фондовому ринку.

Загальна сума доходу, отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.12 склала 620,3 млн. грн. (або 47,2% від суми залучених вкладів), збільшилася протягом 2012 року на 60,4 млн. грн. (або на 10,8%).

Середня дохідність активів недержавних пенсійних фондів від інвестування у 2012 році була на рівні 13,3% річних. При цьому за даними Держстату, в Україні вперше за багато років зафіксовано дефляцію на рівні 0,2%. [4]

Отже, становлення системи недержавного пенсійного страхування в Україні відбувається під впливом багатьох факторів, які стримують її розвиток. Основними з них є: низька інформованість громадян про пенсійну реформу; низька довіра громадян до інститутів; низький розвиток фондового ринку, відсутність фінансової підтримки з боку держави; низька зацікавленість більшості підприємців створювати корпоративні пенсійні фонди через великі відрахування до НПФ та низькі доходи громадян.

Незважаючи на це, система недержавного пенсійного страхування має великі перспективи. За оцінками експертів, населення України володіє значним інвестиційним потенціалом. Тобто мова йде про створення конкурентоспроможного фінансового сектора, який в змозі мобілізувати та надавати економіці України через систему НПФ значні інвестиційні ресурси. За умови 30% охоплення працездатного населення України запропонованої системою відрахувань щорічне збільшення пенсійних активів (без врахування інвестиційного доходу) становитиме 4 млрд.грн. [6].

Найефективніший і швидкий спосіб нормалізувати ситуацію на ринку НПФ - реалізувати накопичувальний рівень через недержавні фонди. Тим більше, що Уряд і державні органи, наприклад, Мінпраці та Пенсійний фонд, підтримують цю ідею. Такий захід дозволить сформувати клас сильних внутрішніх інституційних інвесторів. Без цього всі дії будуть носити половинчастий характер, і не будуть сприяти поліпшенню ситуації. Більше того, ми постійно будемо залежати від іноземних інвестицій замість того, щоб скористатися внутрішніми інвестиційними ресурсами.

3.2.2. Перспективи введення обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Самою прогресивною пенсійною системою у світі на сьогодні є трирівнева система. В Україні ми поки залишилися на першому рівні – на солідарній системі, коли громадяни роблять відрахування із зарплати в Пенсійний фонд, з якого виплачуються пенсії.

Суть другого рівня полягає в тому, що працівник робить внески в державний накопичувальний фонд, із коштів якого в підсумку й буде одержувати пенсію. На третьому рівні перебувають недержавні пенсійні фонди (НПФ). Суть цього рівня схожа із другим, але от тільки участь у таких фондах добровільне, вкладник сам вибирає фонд, яку суму буде перераховувати в нього щомісяця й сам визначає свій «пенсійний вік» (тобто дату, коли захоче почати одержувати виплати від фонду). Також, на відміну від державного фонду, вкладник може в будь-який момент забрати всі свої кошти із НПФ.

Кошти цієї системи будуть інвестуватись за спеціальними правилами з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти належатимуть застрахованим особам, використовуватимуться для здійснення їм пенсійних виплат і будуть успадковуватись.

Структура пенсій в країнах з розвинутою економікою є такою: 50% - державна, 8-40% - пенсія другого рівня, 10-42% - приватна. Тоді як в Україні державна пенсія складає 96,%, пенсія другого рівня - 0%; третього - 4% (табл. 3).

Таблиця 3.

Загальна характеристика компонентів пенсійної системи України
в 2012 р.

Рівень	Правова форма (спосіб участі)	Метод фінансування	Масштаб розповсюдження	Кількість учасників (млн.осіб)
I	Державний/ загальнообов'язкова	Розподільчий	Загальнонаціональне	13,81 ¹
II	Державний/ загальнообов'язкова	Накопичувальний		
III	Недержавний/ добровільна			Загальнонаціональне, професійне, територіальне, індивідуальне

Примітки: ¹ - кількість пенсіонерів,

² – кількість учасників НПФ за укладеними контрактами

Складено за даними [4;5]

Відповідно до законодавства України [1;2] в структурі фінансування пенсійної системи України питома вага накопичувальних компонентів залишається низькою, із майже 100 % домінуванням розподільчого компоненту. Разом із тим, неврахування накопичувальних компонентів призведе до некоректної оцінки стану сучасної пенсійної системи, особливо в умовах динамічного розвитку даного сегмента і можливості суттєвого впливу на фінансування пенсій у середньостроковому періоді .

Таким чином, накопичувальний принцип у пенсійному забезпеченні України реалізовано у вигляді третього компонента пенсійної системи – недержавного пенсійного забезпечення, роль якого постійно зростає.

На часі - введення другого рівня пенсійної системи. Такий крок не тільки підвищить соціальний захист громадян завдяки їх безпосередній участі в накопиченні коштів на пенсію, але й створить потужного внутрішнього інвестора зі значними довгостроковими ресурсами, які будуть спрямовані на розвиток економічної та соціальної інфраструктури країни. Україна досить пізно залучилась до світового досвіду використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів та збільшення інвестиційного потенціалу країни. Якщо перші НПФ з'явилися в світі більше 100 років тому, то в Україні лише з 2004 року. В той же час це дає можливість Україні не повторювати помилок інших країн та запровадити кращий світовий досвід.

Накопичувальна система поки що складається лише з одного рівня — добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Законодавством передбачено два рівні накопичувального пенсійного забезпечення, один з яких — загальнообов'язкове накопичення — чинності не набув.

Подальше реформування системи пенсійного забезпечення пов'язане із запровадженням накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Законом передбачено, що другий рівень в Україні запровадять з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду. В 2012 році дефіцит ПФУ складав 15,3 мільярдів гривень, у 2013 році в порівнянні з 2012 роком передбачено зменшення дефіциту Пенсійного фонду майже на 25% [5].

Хоча в законодавстві не зазначено точну дату запровадження накопичувальної системи, але визначено чіткі умови, після виконання яких може бути прийнятий закон про запровадження Накопичувального фонду та перерахування страхових внесків до цього фонду. Отже, закон буде прийнятий за умови економічного зростання країни протягом двох

останніх років, а саме: якщо в кожному з них валовий внутрішній продукт зростатиме не менше ніж на 2% порівняно з попереднім роком. Другий рівень пенсійної системи буде впроваджуватися в Україні після створення системи державного нагляду та регулювання, а також необхідної інфраструктури. Впроваджуватись другий рівень буде лише після формування необхідних економічних передумов та створення відлагодженої і ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Учасниками обов'язкової накопичувальної пенсійної системи будуть молоді особи віком до 35 років включно. Це стосується як чоловіків, так і жінок. Пенсійні виплати розпочнуться для них при досягненні ними загальноустановленого пенсійного віку. Для осіб, визнаних інвалідами першої та другої груп, передбачена можливість отримувати виплату до досягнення пенсійного віку за їхнім вибором: одноразову чи довічну пенсійну виплату. А учасники другого рівня, визнані інвалідами третьої групи, матимуть змогу отримати такі самі види виплат лише після досягнення пенсійного віку. Проте, на відміну від інвалідів першої та другої групи вони зможуть отримати свої накопичення у вигляді одноразової виплати тільки за умови, якщо накопиченої суми коштів буде недостатньо для довічної пенсії. Величину необхідної суми для довічної пенсії визначатиме національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [3].

Протягом перших двох років після запровадження другого рівня в Україні буде функціонувати наступна модель. Пенсійний фонд України буде здійснювати адміністрування для усіх учасників другого рівня, а приватні компанії з управління активами, обрані шляхом проведення тендеру, будуть здійснювати інвестування внесків. Рада Накопичувального фонду буде видавати розпорядження компаніям з управління активами, в які види активів, і в якому співвідношенні, вони повинні інвестувати кошти другого рівня.

Офіційно це називається інвестиційною декларацією. Від учасників не вимагається самостійно приймати рішення щодо інвестування своїх внесків. Що стосується рівня інвестиційного доходу, учасникам будуть повідомляти середньозважений рівень інвестиційного доходу, отриманий кожною із компаній з управління активами.

Модель, запропонована урядом, мінімізує ризик виникнення проблем при запровадженні другого рівня. Пенсійний фонд України здійснює персоніфікований облік для солідарної пенсійної системи. В своїй базі даних він вже має усіх потенційних учасників другого рівня і вже співпрацює з усіма роботодавцями, які будуть здійснювати відрахування та переказ внесків до другого рівня. Це зменшить адміністративне навантаження при запровадженні другого рівня.

Незалежно від того, чи будуть внески сплачуватись до Накопичувального фонду, чи до недержавних пенсійних фондів, їх інвестування є найголовнішим завданням Ради фонду, як щодо визначення класів активів, в які будуть інвестуватись внески, так і щодо того, яка компанія буде здійснювати фактичне інвестування коштів другого рівня. При прийнятті цих рішень Рада повинна пам'ятати, що її завданням є інвестування внесків таким чином, щоб отримати максимальний інвестиційний дохід для учасників. Одночасно Рада повинна вживати відповідні заходи, щоб мінімізувати ризик отримання від'ємного інвестиційного доходу. Зробити це можливо шляхом забезпечення диверсифікації інвестиційного портфеля між різними класами активів в рамках інвестиційної декларації фонду.

Керування пенсійними коштами здійснюють спеціальні компанії по управлінню активами (зараз вони вже керують активами недержавних пенсійних фондів), обрані на конкурсній основі. Ці компанії діють із дотриманням законодавчо встановлених обмежень щодо напрямків інвестування для забезпечення захисту інтересів громадян і стабільного збільшення їх коштів. Безпосереднє зберігання пенсійних активів

здійснює Зберігач — банківська установа, яка буде контролювати використання цих коштів.

Кошти, які будуть враховуватися на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, будуть їхньою власністю. Люди зможуть скористатися ними при досягненні пенсійного віку або, в окремих випадках (наприклад, у випадку інвалідності), раніше цього терміну[3].

Виплати з Накопичувального пенсійного фонду України будуть здійснюватися додатково до солідарної пенсії довічно або одноразово. Також передбачається, що, починаючи з 2018 року, громадянам буде надано право, у разі їх бажання, перевести їх обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду (тобто на третій рівень). Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже — в більшій мірі впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Перерахування страхових внесків до Накопичувального фонду здійснюватиметься в разі одночасного підвищення заробітної плати застрахованій особі та після виконання таких умов:

- забезпечення виплати пенсій в солідарній системі в розмірі, передбаченому частиною третьою статті 46 Конституції України, тобто на рівні прожиткового мінімуму;
- збалансованості бюджету Пенсійного фонду відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку;
- створення інституційних компонентів функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування, в тому числі:
 - повного впровадження системи персоніфікованого обліку та створення системи автоматизованого звітування щодо стану накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб з урахуванням стану пенсійних активів;

- створення програмно-технічного комплексу для системи збирання страхових внесків до Накопичувального фонду, сумісного із системою електронних переказів банків;
- прийняття законодавчих актів, необхідних для функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- призначення всіх членів Ради Накопичувального фонду;
- проведення тендерів та укладання договорів з компаніями з управління активами, зберігачем та аудитором Накопичувального фонду;
- набуття досвіду роботи системи недержавного пенсійного забезпечення;
- забезпечення фінансування з державного бюджету втраченої частини страхових коштів у солідарній системі через перерахування частини страхових внесків до Накопичувального фонду [3].

Обов'язкова накопичувальна пенсійна система забезпечить додаткову підтримку солідарній пенсійній системі. В Україні солідарній системі загрожує зменшення чисельності платників внесків порівняно з чисельністю пенсіонерів, які майже зрівнялась, тобто один працюючий утримує одного пенсіонера. Обов'язкову накопичувальну пенсійну систему розроблено, щоб доповнити солідарну, дозволивши молодим українцям взяти участь у програмі, яка передбачає інвестування частини пенсійних внесків в інструменти фінансового ринку. В майбутньому це мало б компенсувати недостатність виплат із солідарної системи та надати можливість людям отримувати більші розміри пенсійних виплат.

Запровадження другого рівня дасть змогу збалансувати зобов'язання пенсійної системи щодо майбутніх пенсійних виплат. Така система стимулюватиме громадян до накопичень пенсійних коштів, які будуть їхньою власністю та використовуватимуться для пенсійних виплат, а у випадку смерті учасника будуть успадковані. Пенсійні накопичення також стануть додатковим джерелом капіталу для розвитку економіки України. За підрахунками Міністерства соціальної політики,

вже в перший рік запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи буде акумульовано 3,9 млрд. гривень пенсійних накопичень [6], що надає великий потенціал для внутрішніх інвестицій та має заохотити економічне зростання. Якщо ці кошти інвестувати у державні облігації, вони фактично фінансуватимуть дефіцит бюджету, зменшуючи обмеження на його можливий розмір. Отже, ці заощадження можуть або прискорити зростання, або просто фінансувати більший дефіцит, а останнє може або не може призвести до більш високих темпів зростання (залежно від структури та ефективності державних видатків).

Аналіз сучасного стану пенсійної системи України дозволив зробити висновки:

1. Низький рівень диверсифікації джерел фінансування пенсій. В Україні запроваджено трирівневу пенсійну систему. Разом із тим фактично продовжує діяти однорівнева пенсійна система, заснована на принципі солідарності поколінь, що має являти перший рівень сучасної системи пенсійного забезпечення. Це зумовлено тим, що другий рівень (державний накопичувальний компонент) досі не запроваджено, а третій рівень – недержавне пенсійне забезпечення – знаходиться на початковому етапі розвитку і не справляє суттєвого впливу на рівень життя пенсіонерів. Відсутність диверсифікації пенсійної системи України, що призводить до значної залежності від розподільчого принципу фінансування, збільшує залежність від демографічного фактору, вплив якого посилюється.

2. Домінуючим у пенсійній системі України залишається солідарний компонент, заснований на розподільчому принципі. Низький рівень охоплення населення недержавною пенсійною системою призводить до існування жорсткого «соціального контракту» між державою і населенням, що перетворює населення в пасивних учасників пенсійних правовідносин. Зменшення можливості вибору людиною форм та джерел майбутнього власного пенсійного забезпечення суперечить ринковим

умовам господарювання, гальмує розвиток фінансового ринку. Саме недержавне пенсійне забезпечення дає повною мірою сформувати фінансові ресурси з визначенням рівня пенсійних доходів у майбутньому.

3. Зростання ролі накопичувального принципу зумовлено загальносвітовими тенденціями еволюційний розвитку пенсійних систем, а також впливом демографічних та соціально-економічних факторів. Умовою, що сприяє запровадженню накопичувальних компонентів, є створена законодавча база, розвиток ринкових відносин, що призводить до розвитку фінансового ринку та до створення попиту на пенсійне забезпечення, засноване на накопичувальному принципі.

4. Головним ризиком пенсійних систем, заснованих на накопичувальному принципі є вплив інфляційного фактору, що призводить до знецінення накопичених для потреб пенсійного забезпечення коштів, що має відчутний вплив Україні. До факторів, які стримують розвиток накопичувального принципу, належать низький рівень доходів населення та дефіцит солідарної пенсійної системи.

5. Функціонування другого рівня повинно підлягати моніторингу як з боку уряду, так і з боку регуляторів для гарантування того, що потреби учасників накопичувальної системи, надавачів послуг та економічні потреби країни будуть збалансовані між вимогами, які конкурують між собою.

6. Необхідно розробити перехідний план з метою передачі обов'язку з основного нагляду від Міністерства соціальної політики до Нацфінпослуг і НКЦПФР. Ймовірно, що протягом певного періоду буде існувати спільна відповідальність, наприклад, створення Ради Накопичувального фонду належить до відповідальності Мінсоцполітики, але розробкою інвестиційної декларації займаються як Нацфінпослуг, так і НКЦПФР.

7. Пенсійна виплата з другого рівня має бути гарантованою. Пропонується, щоб у тому випадку, якщо результати інвестиційної

діяльності є меншими за оптимальні, ці втрати учасникам відшкодовувались за рахунок держави та/або компаній з управління активами [8].

Література.

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» // № 1058-IV від 09.07.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» // № 1057-IV від 09.07.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Закон України “Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування” № 2854 від 29.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України - www.dpf.gov.ua
5. Офіційний сайт Державного комітету Статистики України - www.ukrstat.gov.ua
6. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України - www.mlsp.gov.ua
7. Щорічний звіт OECD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.oecd.org
8. Проект розвитку фінансового сектору «Аналіз запропонованої обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finrep.kiev.ua/download/pillar2paper_parliamenthearings_feb2011_ua.pdf